

W. B.

Ś. p. Bronisław Chlebowski

Przegląd Historyczny 21, 417-419

1917-1918

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Ś. p. BRONISŁAW CHLEBOWSKI. Ur. 10 listopada 1846 r., wykształcony w gimnazyum realnem warszawskiem i w Szkole Głównej, bardzo młodo — w r. 1866 — jako student jeszcze — rozpoczął pracę naukową nad historią literatury polskiej, powiększając nader nieliczny wówczas zastęp badaczy w tej dziedzinie. Wnosił do tej pracy rozległe horyzonty myślowe, bystrość obserwacji, gorące umiłowania miały się rozrość na gruncie gospodarnie zgromadzonej wiedzy i nadać szlachetnie indywidualny a wysoce kulturalny charakter całej jego pracy późniejszej. Prowadził Chlebowski tę pracę z niezmordowaną energią przez pół wieku z górą, do ostatniej niemal chwili życia (zm. 28 marca 1918 r.). Praca ta w najściślejszy sposób związana jest z Warszawą; w całości w Warszawie była wykonana — w warunkach dla studyów naukowych nad wszelki wyraz ciężkich: w czasach, kiedy wychodziły wprawdzie poważne czasopisma, ale nie było ani szkół wyższych, ani instytucji i pracowni naukowych, ani atmosfery badawczej. Utrzymanie życia naukowego w tym okresie jest zasługą entuzjastycznych, niezrażonych żadnymi przeciwnościami, zapamiętałych w pracy jednostek. Do takich właśnie jednostek, najszczerzej zaufanych w sztandar ze sławnem hasłem „Wiedza to potęga“ należał Chlebowski. Zszedł z nim do grobu jeden z reprezentantów „nauki warszawskiej“ w dodatkiem, historycznym, najszanowniejszym tych słów znaczeniu.

Był z powołania historykiem literatury: przez długi wszelako czas zajmował się historią literatury tylko dorywczo. Wiele sił i czasu pochłaniała mu praca nauczycielska w szkołach średnich, dwadzieścia lat trudu włożył w redakcyę „Słownika Geograficznego“. Były to dzieła poczucia obywatelskiego, które stawiał wyżej od własnych upodobań naukowych: z piękną prostotą sam to wyznał w przedmowie do zbiorowego wydania „Pism“ swoich, podjętego w r. 1912.

Wpływ warunków życia umysłowego warszawskiego zaznaczył się i na zewnętrznym i na wewnętrznym charakterze prac jego. Pod względem zewnętrznym są to wszystko rozprawy o rozmiarach niedużych, „przystosowane do ram i wymagań czasopism“, wychodzących w Warszawie; stronę zaś ich wewnętrzną najlepiej określił sam Chlebowski, powiadając: „Z zadaniami historyka literatury i krytyka starałem się w pracach moich zespolić stanowisko nauczyciela-pośrednika“. Jako taki nauczyciel-obywatel chciał przemawiać do kół czytelniczych możliwie szerokich, to też rzadko poruszał zagadnienia specjalne, korzystał zato z wszelkich rocznic, uroczystości i tym podobnych okazji, aby omawiać zjawiska literackie doniosłości ogólnej: sławne i wybitne. Pomimo tych ograniczeń wzbogacił historię literatury polskiej nader szczerze, zarówno w zakresie metod, jak i w zakresie stwierdzeń faktycznych.

Dociekania metodologiczne podejmował dwukrotnie — w r. 1884 i 1910. Już w r. 1884 za jedno z głównych zadań historii literatury uznał badanie związków pomiędzy zjawiskami literackimi a różnymi czynnikami życia narodowego: terytoryalnymi, społecznymi, gospodarczymi i t. d. Drugie jej zadanie polega według niego na odtwarzaniu i rozjaśnianiu życia wewnętrznego pisarzy-twórców. Przy ba-

daniach pierwszego rodzaju ma się historyk literatury wspomagać zdobyczami innych nauk; badania typu drugiego wymagają odeń intuicji psychologicznej i artyzmu. W studyach swoich miał Chlebowski na względzie obydwie te cele i łączył obydwie metody. A niema okresu literatury polskiej, którego by nie dotknął.

Najmniej stosunkowo zajmowało go średniowiecze i wiek XVIII. Średniowiecza dotyczy jedna tylko rozprawa: o kronice t. zw. Gal-lusa (1916), a wieku XVIII szkic o Stanisławie Konarskim (1900).

Wiek XVI był jego okresem ulubionym. Zasłużył się też około rozjaśnienia literatury tego stulecia i zbliżenia jej do współczesnych bardzo poważnie. Dał najciekawszą próbę biografii psychologicznej Kochanowskiego (1884) i wielce interesującą próbę syntezy talentu Reja (1905); najprzenikliwiej ze wszystkich badaczy dotychczasowych scharakteryzował walory artystyczne ich dzieł. Starał się prześwietlić psychologicznie „Sielanki“ Szymonowica (1913), a jedną z nich („Kołacze“) zanalizował po mistrzowsku (1894). Zwrócił uwagę na wielkość ideałów Modrzewskiego (1904). Ukazał artyzm i podniosłość uczuciową w kancyonałach protestanckich z tego czasu (1905). Szereg ogólnych spostrzeżeń nad całą epoką ujął w rozprawce „Indywidualizm, jako czynnik artyzmu polskiego w w. XVI“ (1897). Poważną próbą syntezy jest rzecz p. t. „Poezya polska w w. XVI“ (1917), drukowana w „Encyklopedyi polskiej“.

Nie mniejsze są zasługi Chlebowskiego dla stulecia XVII. On pierwszy zbadał dokładnie twórczość Samuela ze Skrzypny Twardowskiego (1866—1883). Jemu zawdzięczamy najlepszą charakterystykę Jana Chryzostoma Paska (1879). On pierwszy wykazał wartości artystyczne „Wojny Chocimskiej“ Wacława Potockiego (1882). Do najcenniejszych wogóle jego studyów należy praca o przekładzie „Jerozolimy“ Tassa, dokonany przez Piotra Kochanowskiego i o rozległym wpływie tego poematu na poezję polską spóczesną i późniejszą (1890).

Obszerne dziedziny literatury wieku XIX przeorywał badawczym trudem wielokrotnie. Przedewszystkiem wymienić tu należy siedemnaście życiorysów różnych pisarzy, drukowanych w wydawnictwie „Sto lat myśli polskiej“. Są to najlepsze prace tego typu, jakie posiadamy. Prócz tego wiele studyów specjalnych poświęcił Chlebowski poszczególnym dziełom Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego, wypowiadając o nich niejedno nowe słowo, ukazując je niejednokrotnie z zupełnie nieznaney strony.

Nie pomijał czasów najnowszych. W czasopiśmie „Książka“ zabierał często głos w sprawie współczesnych pojavów literackich. W rozprawie „Życie duchowe w Warszawie“ (1908) dał świetny obraz ruchu umysłowego i oświatowego w stolicy. Głęboko ujął „znaczenie Szkoły Głównej w dziejach umysłowości i nauki polskiej“ (1912). Pierwszy usiłował systematycznie scharakteryzować chaotyczną twórczość Stanisława Brzozowskiego (1910—1913). Jedna z ostatnich jego prac „Poezya polska po r. 1863“ zawiera szereg wielce głębokich portretów psychologicznych pisarzy ostatniej doby.

Ostatnie te prace powstawały już w lepszych dla nauki polskiej latach. Utworzyło się w Warszawie Towarzystwo Naukowe. Chle-

bowski od początku do niego należał i od pierwszego roku (1908) był w nim przewodniczącym Wydziału I. W r. 1914 w dowód uznania Towarzystwo obdarzyło go najwyższą swoją godnością — członka honorowego. W r. 1917 obrany został prezesem Towarzystwa Naukowego. W r. 1916 — w rok po wskrzeszeniu Uniwersytetu Warszawskiego — powołano go na katedrę literatury polskiej w tymże Uniwersytecie.

Zaslugi jego ocenione zostały nie tylko wśród swoich, ale i wśród obcych. W r. 1913 wydawnictwo angielskie „*The Russian Review*“ zwracało się do niego z prośbą o opracowanie charakterystyki współczesnej literatury polskiej. W tymże roku zaproszony został Chlebowski do współpracy w „Encyklopedyi Słowiańskiej“, wychodzącej w Petersburgu, a redagowanej przez V. Jagiça.

Tak żył — naukę polską i pomnażając i krzewiąc. W. B.

Ś. p. WOJCIECH KĘTRZYŃSKI.¹⁾ Obfity plon pracy Kętrzyńskiego schematycznie ująć się daje w kilka podstawowych grup, związanych z sobą zarówno genetycznie, jak i rzeczowo. Grupa pierwsza — geograficzno-etnograficzna — to prace nad stosunkami narodowościowymi w ziemiach, należących niegdyś do zakonu krzyżackiego oraz studia nad rozsiadaniem Słowian w pierwszych wiekach ich wystąpienia w dziejach Europy; wreszcie rozprawa o granicach Polski w w. X. Grupę drugą stanowią prace dyplomatyczno-krytyczne; trzecią natomiast — studia nad stosunkami, wiążącymi podzieloną na części dzielnicowe Polskę z zakonem rycerzy św. Maryi w pierwszych dziesiątkach lat pobytu Krzyżaków na ziemiach pruskich i polskich.

Podział ten uwypukla podstawową cechę twórczości Kętrzyńskiego, cechę, wynikającą zarówno z jego przygotowania uniwersyteckiego, jak i osobistych, intelektualnych zainteresowań: jestto zamiłowanie do pracy w zakresie nauk pomocniczych historii. Praca była żmudna, ciężka, ale jednocześnie konieczna, przygotowywała bowiem grunt dla ścisłych, na bardziej pewnych podstawach opartych badań, wprowadzała i utrzymywała nowe metody krytyczne, eliminując ze studyów historycznych pierwiastek dowolności, fantazyjnej interpretacji źródeł, panujących dominująco w dawniejszej naszej literaturze historycznej.

Z powyższą cechą twórczości naukowej W. Kętrzyńskiego wiąże się niepodzielnie moment inny, już wyłącznie subiektywnego pochodzenia, wynikający z własnych przeżyć i doświadczeń: jestto dążenie, podjęte w imię zarówno prawdy dziejowej, jak i szczerzego uczucia narodowego, a mające na celu wyświetlenia całego mnóstwa zagadnień, tendencyjnie przedstawianych przez literaturę obcą, przedewszystkiem niemiecką. W tem dążeniu tkwi psychiczna geneza pierwszych i późniejszych prac W. Kętrzyńskiego, tu rozpoczyna się owa nić, ciągnąca się poprzez całą jego twórczość, nadająca mu swoiste piętno, którego ślady przejawiają się najsilniej może w pierwszej grupie prac,

¹⁾ W. Kętrzyński urodził się w 1838 r., w Elku na Mazowszu Prus. wyższe studia odbył w akademii królewieckiej (1859—63), doktoryzował się w r. 1866. Od r. 1868 — 1870 był bibliotekarzem w Kurniku, a w r. 1873 przeniósł się do zakładu Ossolińskich we Lwowie, gdzie wkrótce został dyrektorem (1876). Na tym stanowisku pozostał do śmierci (d. 15. I. 1918 r.).